

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۹/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۰/۲۲

بررسی اتهام‌های وارده به مطبوعات از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ و تعیین مصادیق جرائم در محاکم قضایی ایران

نوشته

حبیب صبوری خسروشاهی*
عذرا فراهانی**

چکیده

صدور تقریبی بیش از چهارهزار رأی مطبوعاتی در ایران، آن هم در عصری که عصر ارتباطات نام گرفته است، موضوعی است قابل بررسی تا بدانیم مطبوعات ایرانی به واسطه کدام نوشتار، طرح یا کاریکاتور مجرم شناخته شده‌اند و با چه اتهام‌هایی در محکمه کیفری مقابل رئیس دادگاه و اعضای هیئت منصفه به دفاع از عملکرد خود پرداختند. بنابراین در این پژوهش با هدف بررسی اتهام‌ها وارده بر مطبوعات در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ با روش تحلیل محتوا پرداخته‌ایم. به این منظور پرونده تمامی مطبوعاتی که در فاصله بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ به دادگاه مطبوعات ارجاع شده‌اند مورد بررسی قرار داده‌ایم. با توجه به موضوع تحقیق مناسب‌ترین روش جهت پاسخ‌گویی به سؤالات تحقیق روش تحلیل محتوا است. در این پژوهش، کلیه مطبوعاتی که طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ مورد اتهام قرار گرفته‌اند، اتهام‌های وارده بر آنها، شاکی، رأی صادره و ... جزء واحد تحلیل هستند. هر کدام از لحاظ گویه‌های مربوطه مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. نتایج این پژوهش نشان داد که در مجموع طی این دوره ۸۱۶ پرونده که مربوط به ۴۲۸ نشریه بوده در دادگاه‌های مطبوعات مورد رسیدگی قرار گرفته است. پنج نشریه‌ای که بیشتر از سایر نشریات مورد اتهام قرار گرفته‌اند به ترتیب روزنامه ایران، همشهری، کیهان، جام‌جم و صدای ارومیه بوده است. همچنین بیشترین پرونده‌های مطبوعاتی مربوط به سال ۱۳۸۵ بوده و بیشترین اتهام‌ها نشر اکاذیب، توهین و افترا، پخش شایعات و مطالب خلاف واقع، اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و مطالب خلاف عفت عمومی و تخلف مطبوعاتی (عدم انتشار ظرف مهلت مقرر قانونی) بوده است. همچنین مجموعاً ۱۱۴ نشریه در این ده سال لغو امتیاز و یا به صورت موقت توقیف شدند. (در این سال‌ها ۶۷ نشریه لغو امتیاز و ۴۷ نشریه نیز به صورت موقت توقیف شدند).

کلیدواژه: مطبوعات، اتهام‌های وارده، جرم مطبوعاتی، محاکم قضایی.

* استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه آزادی اسلامی واحد تهران شرق Habibsabouri@hotmail.com

** دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات دانشگاه آزاد واحد الکترونیک azra.farahan@yahoo.com

مقدمه

روزنامه به‌طور عام و مطبوعات به‌طور خاص در تکوین افکار عمومی بسیار مؤثرند. برای نشان دادن اهمیت سیاسی مطبوعات بود که بر آن "رکن چهارم دموکراسی" نام نهاده‌اند. والتر لپمن هم روزنامه را "کتاب مقدس دموکراسی" معرفی کرده است. مطبوعات که به‌منظور تشریح، تجزیه و تحلیل و تفسیر وقایع و مسائل اجتماعی و ارائه افکار و عقاید عمومی و انعکاس مشکلات و معضلات جمعی، عرضه می‌شوند عنصر اساسی رشد و توسعه فکری در دنیای امروز هستند؛ همچنین مطبوعات عامل اصلی ایجاد "فضای عمومی" بر محور "استدلال عقلایی" و "مباحثه انتقادی" در جامعه شناخته می‌شوند؛ به‌گونه‌ای که حتی اصول بنیادین دموکراسی جدید نیز از نتایج "علنی‌سازی" تصمیم‌ها و اقدام‌ها و انتشاردهی افکار و عقاید در صفحات روزنامه‌ها معرفی شده‌اند؛ بنابراین رابطه‌ای مستقیم و عقلایی بین دموکراسی و سطح توسعه فکری از یک‌سو و روزنامه‌ها و مطبوعات از سوی دیگر وجود دارد. در واقع انتقال و انتشار آزاد افکار و عقاید یکی از گرانبهاترین و ارزشمندترین حقوق انسانی است و هر شهروندی می‌تواند آزادانه سخن بگوید، بنویسد و چاپ کند مگر در مواردی که بر مقابله با سوءاستفاده از این آزادی محدودیت‌های قانونی و عرفی وجود داشته باشد.

شیوع بی‌توجهی به قوانین در مطبوعات پدیده‌ای است که این روزها دامن‌گیر رسانه‌ها و مطبوعات شده است. افزایش جرائم مطبوعاتی اعتماد عمومی را در جامعه کاهش می‌دهد و مردم نسبت به دنبال کردن اخبار جرایم رغبتی نخواهند داشت. راه برون‌رفت از این معضل، اقدامات پیشگیرانه در زمینه جلوگیری از وقوع جرائم مطبوعاتی است. در اولین اقدام قانون‌گذار باید قلمرو جرائم مطبوعاتی را کاهش دهد و هر عملی را جرم تلقی نکند، که اگر این روش دنبال شود بسیاری از جرائم مطبوعاتی منتفی خواهد شد. در گام دوم بررسی اتهام‌های وارده بر مطبوعات و شناخت مطالب و موضوعاتی که جرم تلقی می‌شود می‌تواند در کاهش جرائم مطبوعاتی مفید باشد؛ بنابراین در این پژوهش قصد داریم به بررسی اتهام‌های وارده به مطبوعات در بین سال‌های تا ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ بپردازیم.^۱

پیشینه تحقیق

با توجه به تازگی این موضوع در حقوق مطبوعات ایران، قطعاً می‌توان گفت تاکنون در این زمینه تاکنون تحقیقی صورت نگرفته، البته لازم به ذکر است در این خصوص به‌جز چند پایان‌نامه مرتبط با موضوع (جرائم مطبوعاتی، جرائم امنیتی و سیاسی، سیاست‌های ایران در قبال جرائم مطبوعاتی، نقش هیئت‌منصفه در جرائم مطبوعاتی) تحقیقات علمی و محققانه‌ای صورت نپذیرفته است؛ از جمله پایان‌نامه‌های تدوین‌شده می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. "جرائم مطبوعاتی در حقوق ایران"، عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد ابراهیم عمیقی ابرقویی به راهنمایی دکتر عادل ساریخانی در دانشگاه قم سال ۱۳۷۹ است که نگاهی گذرا به پیشینه جرائم مطبوعاتی از زمان مشروطیت تا زمان حاضر پرداخته است.
۲. "جرائم مطبوعاتی"، عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد مجید میرحسینی به راهنمایی دکتر ایرج گلدوزیان در دانشگاه تهران سال ۱۳۷۲ است. در این پژوهش آمده است که مشکل مطبوعات عبارت است از ابهام و نامشخص بودن حدود مفاهیم و مقرراتی که مطبوعات با آن سروکار دارند. این ابهام و اجمال‌ها، راه را برای اعمال سلیقه شخصی قضات در عمل به قانون باز می‌گذارد.
۳. "بررسی نقش هیئت منصفه در جرائم مطبوعاتی با مقایسه تطبیقی با حقوق فرانسه"، عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد نعمت‌اله جباری در دانشگاه تهران سال ۱۳۸۱ است. این پایان‌نامه نقاط قدرت و ضعف قانون مطبوعات در دو نظام حقوقی ایران و فرانسه را مقایسه کرده است.
۴. "تفاوت‌های جرائم سیاسی و امنیتی"، عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد فرامرز نظافت در دانشگاه قم سال ۱۳۸۱ است. این پایان‌نامه در سه فصل به بررسی جرائم سیاسی و جرائم امنیتی و مقایسه این جرائم با یکدیگر پرداخته است.
۵. "سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران در حوزه مطبوعات و مطالعه تطبیقی آن در حقوق آمریکا"، عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد محمد سرشار در دانشگاه امام صادق (ع) سال ۱۳۸۷ است. این پایان‌نامه با مطالعه تطبیقی فرایند جرم‌انگاری و فرایند پاسخ‌دهی به پدیده مجرمانه، الگوی متناسبی را بر اساس حقوق ایران و فقه شیعه ارائه می‌دهد.
۶. "اصول اخلاق حرفه‌ای روزنامه‌نگاری از دیدگاه روزنامه‌نگاران ایران"، عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد علی خان احمدی در دانشگاه علامه طباطبائی سال ۱۳۷۶ است. این پایان‌نامه بر اساس یافته‌های حاصل از نظریات روزنامه‌نگاران ایرانی در زمینه اصول اخلاق و استقلال حرفه‌ای روزنامه‌نگاری و ضوابط و قواعد حاکم بر روزنامه‌نگاری ایران استوار است.
۷. "بررسی حقوقی و مسئولیت‌های حرفه‌ای روزنامه‌نگاری"، عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد محبوبه ملک‌لو در دانشگاه علامه طباطبائی سال ۱۳۷۶ است. در این پایان‌نامه محقق به مراحل که برخی کشورهای غرب و شرق در زمینه آزادی مطبوعات و حق انتشار آزادانه مطالب طی کرده‌اند، اشاره کرده است.
۸. "سیاست جنایی ایران و مصر در قبال جرائم مطبوعاتی"، عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد مهرنوش کیانی‌فرد در دانشگاه آزاد اسلامی سال ۱۳۸۲ است. هدف پژوهش حاضر بررسی تطبیقی کلیه تدابیر و اقدام‌های سرکوب‌گرانه‌ای است که توسط حکومت و جامعه

مدنی، هر یک به صورت مستقل یا با مشارکت سازمان یافته یکدیگر به پدیده مجرمانه اعم از جرم یا تخلف صورت می‌گیرد.

روش تحقیق

با توجه به موضوع تحقیق مناسب‌ترین روش جهت پاسخ‌گویی به سؤالات تحقیق روش تحلیل محتوا است؛ لذا با مطالعه و بررسی دقیق محتوای آرای دادگاه‌های مطبوعاتی، در این پژوهش، کلیه مطبوعاتی که طی سال‌های ۸۰ تا ۸۹ مورد اتهام قرار گرفته‌اند، مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش، مطالعه اسناد و مدارک (آرای دادگاه‌های مطبوعاتی) است که با بررسی رأی دادگاه‌های مطبوعاتی انجام می‌گیرد. این آرا از طریق مراجعه به قضات دادگستری در شعباتی که پرونده‌های مطبوعاتی را رسیدگی می‌کردند و همچنین مراجعه به وکلای مدیران مسئول و یا شخص مدیرمسئول و یا با مراجعه به شاکیان نشریه به دست آمده است.

جامعه آماری و حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش عبارت از کلیه مطبوعات، اتهام‌های وارده به آنها و احکام صادر شده در بین سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۸۰ است. انتخاب نشریات با توجه به اهمیت این مطبوعات در این برهه و فراوانی پرونده‌ها انتخاب شد. بر اساس اطلاعات گردآوری شده در بین سال‌های ۸۰ تا ۸۹ تعداد مطبوعاتی که مورد اتهام قرار گرفته‌اند ۸۱۶ مورد بوده است و همه این ۸۱۶ مورد مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

سیر قانون مطبوعات در ایران

۱. اولین قانون مطبوعات ایران

نخستین قانون مطبوعات کشور در هنگامه اختلافات عمیق و تاثربرانگیز پس از مشروطه و جدال میان انقلابی‌ها، با اقتباس از مقررات حقوقی قانون مطبوعات ۲۹ ژوئیه ۱۸۸۱ میلادی فرانسه و در ۵۳ ماده تهیه و تدوین شد و توسط مجلس شورای ملی به تصویب رسید. (طباطبائی، ۱۳۶۶: ۲۳)

۲. اصلاحیه قانون مطبوعات در سال ۱۳۲۱

در سال ۱۳۲۱ و در زمان نخست‌وزیری قوام‌السلطنه، موضوع کمیابی نان منجر به ماجرای شد که به "بلوای نان" معروف است. تظاهرات مردم علیه قوام با دخالت قوای نظامی پایان یافت و نخست‌وزیر کلیه مطبوعات کشور را تعطیل و توقیف کرد. دو هفته بعد از توقیف سراسری مطبوعات، قوام لایحه‌ای را با عنوان "اصلاحیه قانون مطبوعات" به مجلس برد. این لایحه در سوم دی‌ماه ۱۳۲۱ مورد تصویب قرار گرفت.

۳. دومین قانون مطبوعات

دومین قانون مطبوعات ایران نیز در اوج درگیری‌های داخلی کشور، یعنی زمانی که محمد مصدق برای قبول نخست‌وزیری، اختیار وضع قانون را به‌عنوان یک پیش‌شرط از مجلس شورای ملی گرفت، نوشته شد. این قانون که در سال ۱۳۳۱ و توسط مصدق و به استناد همین اختیار به‌موقع اجرا نهاده شد نیز دریافت مجوز پیش از انتشار را برای نشریات کشور الزامی می‌دانست.

۴. سومین قانون مطبوعات

پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و سقوط مصدق، دوره هجدهم مجلس، قانونی را تصویب کرد که به‌موجب آن، کلیه قوانینی که شخص دکتر مصدق با توجه به اختیارات فوق‌العاده‌اش وضع کرده بود، ملغی شدند. این قانون تفاوت‌های جزئی با قانون دکتر مصدق داشت و از سال ۱۳۳۴ تا بهمن ۱۳۵۷ در ایران اجرا می‌شد.

۵. اولین لایحه قانونی مطبوعات در جمهوری اسلامی ایران

چند ماه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، یعنی در ۲۰ مرداد ۱۳۵۸، شورای عالی انقلاب "لایحه قانونی مطبوعات" را به تصویب رساند. این لایحه ویژگی‌هایی داشت که به‌طور مشخص، تعلق آن را به یک حکومت انقلابی نشان می‌داد. یک اصل مهم انقلابی که تفاوت بزرگ این قانون را با سایر قوانین روشن می‌کرد، جرم‌شناختن سانسور است که در ماده ۲۹ متجلی است. در ماده ۴۰ این لایحه آمده بود که وزارت ارشاد در تنظیم آیین‌نامه‌های اجرایی قانون مطبوعات سعی خواهد کرد اجرای این قانون را، جز در مورد آنچه مربوط به اعمال حاکمیت دولت است، به سازمان‌های صنفی واگذار کند. چنین موردی در قوانین بعدی به‌چشم نمی‌خورد.

۶. قانون مطبوعات ۱۳۶۴

قانون مطبوعات مصوب ۲۲ اسفند ۱۳۶۴ که در دوران جنگ تحمیلی در ۳۶ ماده به تصویب رسید.

۷. طرح اصلاح قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹

در آخرین سال فعالیت دوره پنجم مجلس شورای اسلامی، تعدادی از نمایندگان طرح اصلاح قانون مطبوعات را به مجلس تقدیم کردند. این طرح در تاریخ ۱۳۷۹/۳/۱ به تصویب نهایی مجلس رسید و پس از تأیید شورای نگهبان، برای اجرا ابلاغ شد.

جرم مطبوعاتی

در زمینه جرم مطبوعاتی و تعیین مصادیق آن، اختلاف‌نظرهای وسیعی بین حقوق‌دانان و صاحب‌نظران علم ارتباطات وجود دارد. برخی صاحب‌نظران به‌طورکلی مفهوم جرم مطبوعاتی را نفی می‌کنند. «باوجود ۹۰ سال سابقه قانون‌گذاری در قلمرو مطبوعات در حقوق ایران و تصویب شش قانون جامع مطبوعاتی و ده‌ها ماده‌واحد و آیین‌نامه در این خصوص هنوز یکی از واژگان مبهم ادبیات حقوقی کشور ما جرم مطبوعاتی است. تعیین و تعریف جرم مطبوعاتی

از جهت حفظ حقوق و آزادی‌های مطبوعاتی و نیز حفظ حقوق عمومی اهمیت به‌سزایی دارد» (شیخ‌الاسلامی، ۱۳۸۰: ۲۰). «مطبوعات، تنها وسیله ارتکاب معدودی از جرائم می‌توانند باشند به‌طور مثال با مطبوعات نمی‌توان مرتکب قتل یا جرح یا سرقت یا تخریب شد ولی همین وسیله می‌تواند محرک این‌گونه جرائم یا وسیله ارتکاب جرائم علیه شخصیت معنوی افراد یا امنیت کشور باشد، تفکیک جرم مطبوعاتی از جرم عادی و سخت‌گیری بیشتر نسبت به آن به دلیل قدرت ذاتی و تخریبی و خصیصه انتشار و تکثر و بقای اثر آن است. از طرف دیگر باید ارفاق به مطبوعات را به دلیل احترام به اصل آزادی بیان و آزادی انتشار مطبوعات و مصونیت اصحاب قلم دانست.» (همان: ۲۰)

انواع جرائم مطبوعاتی

۱. جرائم علیه دین و ارزش‌های دینی

۱.۱. توهین به دین و مقدسات

اصل ۲۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «اخلال به مبانی اسلام» را به‌عنوان محدودیتی برای آزادی مطبوعات پذیرفته است. توهین و بیان الفاظ رکیک و وهن‌آور به‌دلیل اثر تخفیف‌دهنده آنچه نسبت به اشخاص و باورها و اعتقادات دینی جرم تلقی شده است. بند ۸ ماده ۶ قانون مطبوعات ایران، اهانت به دین مبین اسلام و مقدسات آن را جرم اعلام کرده است. ماده ۲۶ قانون مطبوعات نیز در تفصیل این بند اشعار می‌دارد: «هرکس به‌وسیله مطبوعات به دین مبین اسلام به ارتداد نینجامد طبق نظر حاکم شرع بر اساس قانون تعزیرات با وی رفتار خواهد شد.»

۱.۲. انتشار عقاید ضددینی

انتشار و تبلیغ عقاید ضد دینی (غیر از توهین) در کشور ایران با دو دیدگاه مواجه شده است، دیدگاه سنتی و دیدگاه نوین. در سال ۱۳۶۴ قانون‌گذار با تصویب قانون مطبوعات، با افزودن قید «احکام اسلامی» به «مبانی اسلام» در ماده ۶ این قانون و در نتیجه افزایش دایره ممنوعیت‌ها در این خصوص و نیز شمول محدودیت‌های قانونی به مطالب الحادی و مخالف موازین اسلامی (بند ۱ ماده ۶) و درنهایت جرم‌انگاری این بند و در نظر گرفتن مجازات برای تخلف از آن تاریخ ۱۳۷۷/۵/۲۱ تمایل آشکار خود را به دیدگاه سنتی بیان داشت (همان: ۷۶). دیدگاه سنتی بر این اساس است که با توجه به حرمت نشر کتاب ضلال در فقه اسلامی عده‌ای از فقها نگاه حداکثری به موضوع دارند به‌طوری‌که ممیزی و بازبینی قبل از چاپ هر مطلبی را که در مورد دین نوشته تجویز می‌کنند.

۲. جرائم علیه نظام و امنیت عمومی

۲.۱. انتشار "اسناد محرمانه دولتی"

الف. انتشار اسناد محرمانه دولتی و نظامی. مطابق بند ۷ ماده ۶ قانون مطبوعات ایران، فاش کردن و انتشار اسناد و دستورها و مسائل محرمانه اسرار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی، نقشه‌ها و استحکامات نظامی جرم قلمداد شده است. به علاوه ماده ۲۴ قانون مطبوعات افشا و انتشار اسناد و دستورهای محرمانه نظامی و اسرار ارتش و سپاه یا نقشه‌های قلاع و استحکامات نظامی را ممنوع اعلام کرده است.

ب. انتشار مذاکرات جلسات غیرعلنی محاکم دادگستری و تحقیقات مراجع قضایی. بند ۷ ماده ۶ و ماده ۲۹ قانون مطبوعات ایران، انتشار بدون مجوز مذاکرات غیرعلنی محاکم دادگستری و تحقیقات مراجع قضایی را ممنوع اعلام کرده است.

ج. انتشار مذاکرات جلسات غیرعلنی مجلس شورای اسلامی. بند ۷ ماده ۶ و ماده ۲۹ قانون مطبوعات، انتشار مذاکرات جلسات غیرعلنی مجلس شورای اسلامی را از ناحیه مطبوعات جرم قلمداد کرده است. طبق اصل ۶۹ قانون اساسی مذاکرات مجلس شورای اسلامی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود، در شرایط اضطراری، در صورتی که رعایت امنیت کشور ایجاب می‌کند جلسه غیرعلنی تشکیل می‌شود. گزارش و مصوبات این جلسات پس از برطرف شدن شرایط اضطراری برای اطلاع عموم منتشر شود. (میرحسینی، گلدوزیان، ۱۳۷۵: ۱۰۹)

۲.۲. انتشار مطالب و تصاویر خلاف عفت عمومی

در جامعه ایران انتشار مطالب و تصاویر خلاف عفت عمومی، علاوه بر منع قانونی، عقلی و اخلاقی دارای قبح شرعی است. چون احراز مصادیق مجرمانه در خصوص مطالب و یا تصاویر خلاف عفت عمومی مشکل است و بسته به زمان و مکان تفاوت دارد؛ بنابراین به عهده هیئت منصفه به‌عنوان نماینده افکار عمومی گذاشته شده است. در بند ۲ ماده ۶ قانون مطبوعات حاکم، اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و تصاویر و مطالب خلاف عفت عمومی و در بند ۵ ماده ۶ این قانون (الحاقی ۷۷/۵/۲۱) استفاده ابزاری از افراد (اعم از زن و مرد) در تصاویر و محتوی جرم قلمداد شده است.

۲.۳. توهین به مقامات و مقدسات

الف. توهین به مقامات. در قانون مجازات اسلامی و قانون مطبوعات توهین نسبت به کارکنان دولت (ماده ۶۰۹ ق.م.ا)، امام خمینی، مقام رهبری و مراجع مسلم تقلید در بند ۸ ماده ۶ و ماده ۲۷ قانون مطبوعات و ماده ۵۱۴ ق.م.ا پیش‌بینی شده است. بند ۸ ماده ۶ قانون مطبوعات، توهین به مقام معظم رهبری و مراجع تقلید را جرم تلقی کرده است. همچنین به‌موجب ماده ۲۷ قانون مطبوعات، «هرگاه در نشریه‌ای به رهبری یا شورای رهبری

جمهوری اسلامی ایران یا مراجع تقلید اهانت شود، پروانه آن نشریه لغو و مدیرمسئول و نویسنده مطلب به محاکم صالح معرفی و مجازات خواهند شد.»

همچنین به موجب ماده ۵۱۴ ق.م.ا: «هرکس به حضرت امام خمینی، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی و مقام معظم رهبری به نحوی از انحاء اهانت نماید به حبس از شش ماه تا دو سال محکوم خواهد شد.»

ب. توهین به مقدسات. در مورد این بند توضیحات لازم در بند پیشین داده شده است.

۲.۴. تحریک به جرائم علیه امنیت

در بند ۶ ماده ۶ قانون مطبوعات، تحریص و تشویق افراد و گروه‌ها به ارتکاب اعمال علیه امنیت، حیثیت و منافع جمهوری اسلامی ایران در داخل و خارج کشور به طور مطلق و بدون نیاز به نتیجه و اثر، جرم تلقی شده است.

همچنین به موجب ماده ۲۵ قانون مطبوعات، هرکس به وسیله مطبوعات، مردم را صریحاً به ارتکاب جرم یا جنایتی بر ضد امنیت داخلی یا سیاست خارجی کشور که در قانون مجازات عمومی پیش‌بینی شده است، تحریص و تشویق کند در صورتی که اثری بر آن مترتب شود به مجازات معاونت همان جرم محکوم و در صورتی که اثری بر آن مترتب نشود طبق نظر حاکم شرع، بر اساس قانون تعزیرات با وی رفتار خواهد شد. (میرحسینی، گلدوزیان، ۱۳۷۵: ۷۴)

۲.۵. تبلیغ علیه جمهوری اسلامی

جرم تبلیغ علیه جمهوری اسلامی ایران یا به نفع گروه‌های مخالف، در سال ۱۳۵۷ وارد قانون جزای ایران شد. در سال ۱۳۷۷، قانون‌گذار با تعیین مجازات برای ماده ۶ قانون مطبوعات، نشر مطالب الحادی و مخالف موازین اسلامی و ترویج مطالبی که به اساس جمهوری اسلامی لطمه وارد کند (بند ۱ ماده ۶ قانون مطبوعات) را جرم قلمداد کرد.

۲.۶. انتشار نشریه بدون پروانه

به موجب قانون مطبوعات ماده ۳۲: «هرکس در نشریه‌ای خود را برخلاف واقع صاحب پروانه انتشار یا مدیرمسئول معرفی کند، یا بدون داشتن پروانه به انتشار نشریه‌ای مبادرت نماید طبق نظر حاکم شرع با وی رفتار خواهد شد. مقررات این ماده شامل دارندگان پروانه و مدیرمسئولی که سمت‌های مزبور را طبق قانون از دست داده‌اند، نیز می‌شود.»

۲.۷. تحریک به عداوت‌های نژادی

کشورهایی که در آن نژادها و قومیت‌های مختلف، کنار هم زندگی می‌کنند، بیشتر با خطر دیگری، دشمنی و تحریک احساسات قومی مواجه‌اند. بند ۴ ماده ۶ قانون مطبوعات برای مواجهه با این پدیده، ایجاد اختلاف بین اقشار جامعه به‌ویژه از طریق طرح مسائل نژادی و قومی را جرم قلمداد کرده است. به‌علاوه یکی از مصادیق جرم موضوع ماده ۲۵ قانون

مطبوعات (تحریک مردم به ارتکاب جرم علیه امنیت) از طریق برانگیختن عداوت و جنگ‌های نژادی و قومی است. قانون خاصی نیز تحت عنوان "قانون مجازات تبلیغ تبعیض نژادی" مصوب ۱۳۵۶/۴/۸ در این زمینه وجود دارد.

۳. جرائم علیه حقوق فردی

۳.۱. توهین به اشخاص و هتک حرمت

در حقوق ایران، توهین مطبوعاتی را می‌توان به «انتساب مطلب یا تصویر موهن و مستهجن نسبت به دیگری از طریق انتشار مطبوعه تعریف کرد.» تعریف عام توهین شامل جرائم قذف، افترا، نسبت فعل حرام به دیگری نیز می‌شود؛ اما این جرائم در حقوق ایران مستقل از جرم توهین بوده و برای تحقق آنها، شرایط خاصی وجود دارد که در توهین لازم نیست؛ بنابراین در حقوق ایران جرم توهین در مفهوم محدودتری از معنای واقعی خود به کار رفته است. همچنین توهین در حقوق ایران به دو نوع ساده و مشدد تقسیم می‌شود. توهین به اشخاص عادی، توهین ساده به حساب می‌آید و توهین به مقدسات، توهین مشدد محسوب می‌شود.

۳.۲. افترا و هتک حرمت

این جرم به‌طور عام در ماده ۶۹۷ ق.م.ا پیش‌بینی شده است. «هرکس به‌وسیله اوراق چاپی یا خطی یا به‌وسیله درج روزنامه و جراید یا نطق در مجامع یا به هر وسیله دیگر به کسی، امری را صریحاً نسبت دهد یا آنها را منتشر نماید که مطابق قانون آن امر جرم محسوب می‌شود و نتواند صحت آن اسناد را ثابت نماید جز در مواردی که موجب حد است به یک ماه تا یک سال حبس و تا ۷۴ ضربه شلاق یا یکی از آنها حسب مورد محکوم خواهد شد.»

۳.۳. اشاعه اکاذیب و دروغ با سوءنیت

در قانون مطبوعات جرمی با عنوان اشاعه اکاذیب پیش‌بینی نشده است؛ بنابراین با توجه به سکوت قانون مطبوعات، برای تعریف جرم اشاعه اکاذیب، باید به ماده ۶۹۸ ق.م.ا رجوع کرد، این ماده مقرر می‌دارد: «هرکس به‌قصد اضرار به غیر یا تشویق اذهان عمومی یا مقامات رسمی به‌وسیله نامه یا شکوائیه یا مراسلات یا عرایض یا گزارش یا توزیع هرگونه اوراق چاپی یا خطی با امضا یا بدون امضاء، اکاذیبی را اظهار نماید یا با همان مقصد اعمالی را برخلاف حقیقت راسماً یا به‌عنوان نقل قول به شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی تصریحاً یا تلویحاً نسبت دهد اعم از اینکه از طریق مزبور به‌نحوی از انحای ضرر مادی یا معنوی به غیر وارد شود یا نه. علاوه بر اعاده حیثیت در صورت امکان، باید به حبس از دو ماه تا دو سال و یا شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم شود.»

۳.۴. سرقت ادبی

بند ۱۰ ماده ۶ قانون مطبوعات، سرقت‌های ادبی از ناحیه مطبوعات را جرم قلمداد کرده است. در تبصره ۱ این ماده، سرقت ادبی به «نسبت دادن عمدی تمام یا بخش قابل ملاحظه‌ای از آثار یا نوشته‌های دیگران به خود و یا غیر حتی به صورت ترجمه تعریف شده است.»

۳.۵. تقلید نام یا علامت نشریه دیگر

طبق بند ج ماده ۷ قانون مطبوعات ۱۳۶۴ یکی از محدودیت‌های مطبوعات «انتشار نشریه به نحوی است که با نشریات موجود یا نشریاتی که به طور موقت یا دائم تعطیل شده‌اند از نظر نام، علامت و شکل اشتباه شود.»

۳.۶. تهدید به وسیله مطبوعات

یکی از جرائم علیه حقوق فردی تهدید افراد است. اگر تهدید به وسیله درج مطلب در مطبوعات صورت گیرد جرم مطبوعاتی محسوب می‌شود.

۳.۷. افشای اسرار اشخاص

در قانون مطبوعات، افشای اسرار اشخاص به عنوان جرم پیش‌بینی نشده است ولی با توجه به پذیرش تعریف موسع از جرم مطبوعاتی، این نقض با ماده ۶۴۸ ق.م.ا قابل حل است. «اطباء، جراحان و ماماها و داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند هرگاه در غیر از موارد قانونی، اسرار مردم را فاش کنند به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند.»

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

الف. از بین ۸۱۶ نشریه‌ای که بین سال‌های ۸۰ تا ۸۹ مورد اتهام قرار گرفته‌اند، ۸۳/۸ درصد در تهران به چاپ می‌رسیده و پس از آن سه استان آذربایجان غربی، کردستان و کرمانشاه بیشترین دادگاه مطبوعاتی را داشته‌اند.

۸۳/۸ درصد نشریاتی که مورد اتهام قرار گرفتند، در تهران منتشر می‌شود. این امری کاملاً طبیعی است. چراکه بیشترین آمار انتشار نشریات به استان تهران تعلق دارد. نگاهی به گزارش‌های اعلام شده از سوی مسئولان وقت معاونت مطبوعاتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مهر تاییدی است بر این موضوع. سایت تابناک در مهر ماه سال ۱۳۸۸ در گزارشی به نقل از معاونت مطبوعاتی اعلام می‌کند: در حال حاضر ۱۷۸ روزنامه دارای مجوز رسمی انتشار از طرف هیئت نظارت بر مطبوعات هستند. از این تعداد ۱۲۵ روزنامه با گستره سراسری چاپ می‌شود با این توضیح که دفتر مرکزی آنها در تهران قرار دارد و ۵۳ روزنامه با گستره محلی منتشر می‌شود.

بر اساس گزارش پایگاه اطلاع رسانی معاونت مطبوعاتی در خصوص آمار نشریات دارای مجوز و در حال انتشار در سال ۱۳۹۲ بیشترین آمار نشریات به تهران اختصاص دارد. از مجموع دو هزار و ۶۳۵ نشریه در حال انتشار استان تهران با انتشار یک هزار و ۳۴۹ نشریه واجد بیشترین فراوانی انتشار نشریه در سراسر کشور است.

ب. بیشترین اتهام‌ها بر روزنامه‌ها (با ۴۲/۶ درصد)، هفته‌نامه‌ها (با ۳۱ درصد) و ماهنامه‌ها (با ۱/۲ درصد) وارد شده است. ۱۰ نشریه‌ای که بیشتر از سایر نشریات مورد اتهام قرار گرفته‌اند به ترتیب: روزنامه/ایران (۳۱ بار)، همشهری (۲۴ بار)، کیهان (۱۶ بار)، جام‌جم (۱۴ بار)، صدای ارومیه (۱۳ بار)، اعتماد (۱۱ بار)، یانثار/الحسین (ع) (۱۰ بار)، همبستگی (۱۰ بار)، جوان (۱۰ بار) و کاروکارگر (۹ بار) بوده است.

ج. بیشترین فراوانی شکایت مربوط به سال ۱۳۸۵ و کمترین فراوانی مربوط به سال ۱۳۸۰ بوده است. در عرصه‌های سیاسی، وسایل ارتباط جمعی نقش غیرقابل انکار و مؤثری را داراست. از بسیج عمومی و جهت‌دهی افکار جمعی تا کمک به شیوه‌های حکومت‌داری، نظارت بر عملکرد و کارکردهای آرمان‌های دولتی، تقویت نهادهای مدنی، ترغیب شهروندان به مشارکت گسترده ملی، تحریک احساسات ملی و سیاسی جامعه، برملا ساختن زویندهای پشت‌پرده در جریان‌های سیاسی، انتقال پیام و خواست‌های مردم به دولت و منعکس ساختن فعالیت‌ها، برنامه‌ها و عملکردهایی دولت در جامعه و ...

در تاریخ معاصر، وسایل ارتباط جمعی در بقا و یا بنای دولت‌ها و دولتمردان تأثیرگذاری خاصی دارد ولی نمی‌توان از نقش اساسی دولت‌ها در ایجاد شرایط سخت و دشوار برای رسانه‌ها چشم‌پوشی کرد. با روی کار آمدن هر دولت جدیدی سازهای مخالف به صدا در می‌آید و موج انتقادات سرازیر می‌شود. مروری بر تاریخ مطبوعات ایران نشان می‌دهد آغاز کار و سال اول فعالیت دولت دهم از این امر مستثنی نبوده است. سال ۸۵ که اولین سال فعالیت دولت دهم بود با حجم گستره انتقادات روزنامه‌نگاران آغاز شد و با شکایت دولت از روزنامه‌نگاران خاتمه یافت. البته در مرداد سال ۸۷ رئیس دولت در مراسمی که به مناسبت روز خبرنگار برگزار کرده بود، به خبرنگاران و مدیران مسئول مطبوعات، خبری مبنی بر "بازپس‌گیری تمام شکایت‌های دولتی از روزنامه‌ها و نشریات" را هدیه داد اما تا شش ماه بعد از این تاریخ مدیران مسئول همچنان برای پیگیری پرونده‌هایشان به دادگاه می‌رفتند. سرانجام حسین انتظامی نماینده مدیران مسئول در هیئت نظارت بر مطبوعات در نامه‌ای به رئیس‌جمهور اعلام کرد دستور وی برای پس‌گرفتن شکایت‌های سازمان‌های دولتی از رسانه‌ها اجرا نشده است.

چ. از مجموع ۸۱۶ نشریه‌ای که مورد اتهام بوده‌اند، ۲۴۹ مورد شاکی حقیقی، ۳۷۳ مورد آنها مدعی العموم و ۴۶۸ مورد آنها نیز شاکی حقوقی داشته‌اند. وزارتخانه‌ها (با ۱۴/۶ درصد)، نیروهای نظامی و انتظامی (سپاه، بسیج، ارتش و...) (با ۱۳/۷ درصد)، سازمان‌های دولتی (با

۱۲/۱ درصد) و هیئت نظارت بر مطبوعات (با ۱/۶ درصد) بیشترین شاکیان حقوقی مطبوعات بوده‌اند (جدول ۱).

دادستان یا همان مدعی‌العموم فردی است که به نمایندگی از سوی جامعه، امر تعقیب دعاوی عمومی را انجام می‌دهد و می‌تواند در تمام حوزه‌ها وارد عمل شود و به دفاع از حقوق جامعه بپردازد. در برخی از دعاوی، که به تعبیر قانون دارای ماهیت عمومی هستند، حتی اگر کسی هم طرح شکایت نکند مدعی‌العموم بنا به وظیفه سازمانی خود موظف به شکایت و پیگیری پرونده است. برای مثال، در خصوص جرم توهین، اگر توهین به مقامات در حال انجام وظیفه صورت گیرد جرمی دارای ماهیت عمومی است و دادستان می‌تواند وارد شود. حوزه اختیارات و وظایف دادستان به حدی است که وی حتی می‌تواند در مورد تخریب میراث فرهنگی و آلودگی‌های آب یا هوا وارد عمل شود و به‌طور کلی گذشته از موارد و جرائمی که شاکی خصوص دارد، در جرائمی که ماهیت عمومی دارند، مدعی‌العموم و دادستان می‌تواند بدون نیاز به شکایت نهاد یا سازمانی مسئله را تحت پیگرد قرار دهند. با توجه به گستردگی حوزه اختیارات مدعی‌العموم بی‌جهت نیست که رتبه اول شاکیان پرونده‌های مطبوعاتی به این مقام اختصاص یافته است. در این تحقیق ۲۴۹ شاکی خصوصی از مطبوعات شکایت کردند. علاوه بر شاکیان فوق می‌توان از شاکیان حرفه‌ای در پرونده‌های مطبوعاتی نام برد. این شاکیان در قالب‌های فوق به راحتی تعریف می‌شوند. وجود این شاکیان حرفه‌ای در شکایت‌های مطبوعاتی خصوصاً از اوسط دهه هفتاد تا اوایل دهه هشتاد حتی باعث شد تا برخی از قضات به این موضوع اعتراض کنند. در اوایل سال هشتاد دفتری در دادگستری تهران مسئول بررسی شکایت‌های مطبوعاتی شد و از ثبت برخی از شکایت‌ها خودداری کرد. در همان سال‌ها نیروی انتظامی از ده نشریه و روزنامه بابت چاپ سخنرانی یک مقام قضایی شکایت کرد و همه مدیران ده نشریه از اتهام انتسابی تبرئه شدند. همچنین به خاطر صدور آرای براءت در بسیاری از پرونده‌های شاکیان دائمی مطبوعات چون جمعی از خانواده شهدا، ستاد امر به معروف و نهی از منکر یا حتی شکایت‌های صداوسیما از پذیرش شکایت‌های بعدی آنها که جنبه ایداعی داشت، خودداری شد.

پدیده شاکیان حرفه‌ای به عنوان یک معضل در سیستم عدالت کیفری، موجب بروز مشکلات زیادی از قبیل صدمات شدید مادی و معنوی بر افراد بی‌گناه، تحمیل هزینه‌های هنگفت مالی بر سیستم قضایی، گرفتن وقت دادگاه‌ها و پاسگاه‌های انتظامی و ایجاد حس عدم اعتماد به سیستم انتظامی و قضایی می‌شود. اگرچه اتهام‌ها ناروا و شکایات خلاف واقع، قبلاً مورد توجه قانون‌گذاران و علمای حقوق بوده و موضوع شاکیان حرفه‌ای مفهوم ناشناخته‌ای برای دست‌اندرکاران دستگاه قضایی نیست، ولی به عنوان یک پدیده مجرمانه و مضر به دستگاه عدالت کیفری، بحثی است که دست‌کم در حقوق جزایی ایران مورد توجه واقع نشده و تاکنون هیچ‌گونه بحث و کار علمی در این زمینه انجام نگرفته است.

جدول ۱ توزیع فراوانی و درصدی نشریات برحسب انواع شاکی حقوقی

شاکی حقوقی	فراوانی	درصد فراوانی
وزارتخانه‌ها	۱۱۹	۱۴/۶
نیروهای نظامی و انتظامی	۱۱۲	۱۳/۷
سازمان‌های دولتی	۹۹	۱۲/۱
هیئت نظارت بر مطبوعات	۹۵	۱۱/۶
روزنامه‌نگاران و مدیران مسئولان نشریات	۵۲	۶/۴
مجلس (نمایندگان مجلس)	۳۱	۳/۸
صداوسیما	۲۹	۳/۶
دانشگاه‌ها	۲۷	۳/۳
هیئت نظارت بر انتخابات	۱۹	۲/۳
قوه قضائیه	۱۸	۲/۲
شرکت‌های دولتی	۱۷	۲/۱
شرکت‌های خصوصی	۱۷	۲/۱
خانواده شهدا	۶	۰/۷
شورای نگهبان	۶	۰/۷
احزاب	۶	۰/۷
کمیته امداد	۲	۰/۲
سایر	۱۱۳	۱۳/۸

جدول ۱ توزیع فراوانی و درصدی نشریات برحسب اتهام‌ها وارده را نشان می‌دهد. بر اساس این جدول نشر اکاذیب (با ۴۲/۲ درصد)، توهین و افترا (با ۲۷/۷ درصد)، پخش شایعات و مطالب خلاف واقع (با ۲۰/۱ درصد)، اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و مطالب خلاف عفت عمومی (با ۱۳ درصد) و تخلف مطبوعاتی (عدم انتشار ظرف مهلت مقرر قانونی) (با ۱۲/۳ درصد) بیشترین اتهام‌ها وارده بر نشریات از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ بوده است.

جدول ۲ توزیع فراوانی و درصدی نشریات برحسب اتهام‌ها

اتهامات	فراوانی	درصد فراوانی
نشر اکاذیب	۳۴۴	۴۲/۲
توهین یا افترا	۲۲۶	۲۷/۷
پخش شایعات و مطالب خلاف واقع	۱۶۴	۲۰/۱
اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و مطالب خلاف عفت عمومی	۱۰۶	۱۳/۰
تخلف مطبوعاتی (عدم انتشار ظرف مهلت مقرر قانونی)	۱۰۰	۱۲/۳
استفاده ابزاری از افراد (اعم از زن و مرد) در تصاویر و محتوا	۸۱	۹/۹
تشویق افراد و گروه‌ها به ارتکاب اعمالی علیه امنیت	۴۶	۵/۶
انتشار نشریه بدون پروانه	۴۲	۵/۱

۴/۹	۴۰	افترا به مقامات، نهادها، ارگان‌ها و افراد حقیقی و حقوقی
۲/۷	۲۲	ایجاد اختلاف مابین اقشار جامعه
۲/۶	۲۱	نشر مطالب الحادی و مخالف موازین اسلامی
۲/۲	۱۸	اهانت دین مبین اسلام و مقدسات
۱/۸	۱۵	اهانت به رهبر و یا مراجع تقلید
۱/۵	۱۲	انتشار مطالبی مشتمل بر تهدید به هتک شرف و یا افشای اسرار شخصی
۱/۳	۱۱	تبلیغ گروه‌های منحرف و مخالف اسلام
۰/۷	۶	سرقه ادبی
۰/۵	۴	فاش نمودن اسرار نیروهای مسلح
۰/۴	۴	انتشار مطلب علیه اصول قانون اساسی
۰/۴	۳	تحریف مطالب دیگران
۰/۱	۱	تبلیغ و ترویج اسراف و تبذیر
۰/۰	۰	انتشار مذاکرات غیرعلنی مجلس شورای اسلامی
۱۹/۴	۱۵۸	سایر

آرای دادگاه

رأی دادگاه بدوی نسبت به اتهام‌های وارده بر مطبوعات در ۳۳ درصد موارد که بیشترین را نیز شامل می‌شود، قرار موقوفی تعقیب بوده و در مراتب بعدی جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس در ۲۷/۹ درصد موارد و همچنین در ۲۷/۱ درصد موارد حکم برائت برای نشریات صادر شده است. از مجموع ۸۱۶ نشریه‌ای که مورد بررسی قرار گرفته است ۴۹ مورد به دادگاه تجدیدنظر ارجاع شده که در ۴۱ مورد آن رأی دادگاه بدوی تأیید و در ۸ مورد آنها حکم دادگاه بدوی کاهش داده شده است. از مجموع ۸۱۶ نشریه‌ای که مورد بررسی قرار گرفته است ۱۰۳ مورد به دادگاه دیوان عالی کشور ارجاع شده که در ۸۸ مورد آن رأی دادگاه تجدیدنظر تأیید و در ۱۵ مورد آنها حکم دادگاه تجدیدنظر کاهش داده شده است.

با توجه به آمار و فراوانی بالای شکایان مطبوعاتی و صدور ۳۳ درصد رأی قرار موقوفی تعقیب و صدور ۲۷ درصد رأی برائت در خصوص این شکایت‌ها به نظر می‌رسد بخش عمده‌ای از شکایت‌ها واهی و غیرواقعی بوده و برای اذیت و آزار مدیران مطبوعاتی به ثبت رسیده است. این اقدام باعث تحمیل هزینه‌های بالا بر دستگاه قضایی، به‌کارگیری بیهوده نیروی پلیس، به‌کارگیری بیهوده وقت دادگاه و اعضای هیئت منصفه، اخلال در نظم و امنیت قضایی، و کاهش اعتماد مردم به دستگاه قضایی می‌شود.

۱. آرای دادگاه در مورد اتهام نشر اکاذیب

اتهام نشر اکاذیب ۳۴۴ مورد بوده که در ۱۳۱ مورد حکم قرار موقوفی تعقیب، در ۹۰ مورد حکم برائت، در ۴۶ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۲۴ مورد حکم

حبس، در ۲۲ مورد حکم حبس تعزیری، در ۹ مورد حکم حبس تعزیری به تعلیق درآمده، در ۵ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی، در ۵ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۴ مورد حکم شلاق و در ۳ مورد قرار مجرمیت صادر شده است و در ۵ مورد نیز رأی صادر نشده است.

در بررسی این پرونده‌ها می‌توان به نکات قابل توجهی دست پیدا کرد. بر اساس این تحقیق می‌توان گفت؛ روزنامه‌ها یا نشریات با زمینه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، و اقتصادی بیشتر در معرض چه جرائمی قرار دارند، یا بالاترین آمار مربوط به چه جرائمی است. همچنین می‌توان پی برد محاکم برای چه جرائمی چه آرای را صادر می‌کنند. براساس جدول ۳ به راحتی می‌توان گفت؛ جرم نشر اکاذیب و توهین و افترا که جزء حقوق خصوصی افراد است بیشترین آمار در دادگاه‌های مطبوعاتی را به خود اختصاص داده است یعنی از میان ۸۱۶ پرونده ۳۳۴ مورد آن به جرم نشر اکاذیب اختصاص دارد. معمولاً در دادگاه‌ها شایعه‌پراکنی، مطالب خلاف حقیقت و تحریف مطالب دیگران را ذیل عنوان نشر اکاذیب بررسی می‌کنند. با توجه به آمار بالای جرم نشر اکاذیب و این موضوع که معمولاً برخی اخبار در حد شنیده‌هاست، باید توجه داشته باشیم اگر مطلب منتشر می‌شود با دقت بیشتری باشد و با صراحت گفته شود که «شنیده شده است یا برخی منابع می‌گویند» تا شائبه تشویش اذهان عمومی را از خود دور کند. (از میان ۳۴۴ پرونده نشر اکاذیب، ۹۰ نفر تبرئه و چهار نفر به حکم شلاق محکوم شدند).

۲. آرای دادگاه در مورد اتهام نشر مطالب الحادی و مخالف موازین اسلامی

اتهام نشر مطالب الحادی و مخالف موازین اسلامی ۲۱ مورد بوده که در ۷ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۵ مورد حکم حبس، در ۳ مورد قرار موقوفی تعقیب، در ۲ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۲ مورد حکم حبس تعزیری، در ۱ مورد حکم حبس تعزیری به تعلیق درآمده و در ۱ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی صادر شده است.

۳. آرای دادگاه در مورد اتهام توهین یا افترا

اتهام توهین یا افترا ۲۲۶ مورد بوده که در ۶۳ مورد قرار موقوفی تعقیب، در ۴۴ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۳۶ مورد حکم برائت، در ۱۹ مورد حکم حبس تعزیری، در ۱۵ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۱۲ مورد حبس، در ۹ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی، در ۸ مورد حکم شلاق، در ۴ مورد حکم حبس تعزیری به تعلیق درآمده و در مورد حکم لغو امتیاز نشریه صادر شده است و در ۱۴ مورد نیز رأی صادر نشده است.

جرم توهین نیز یکی از موارد مبتلا به در میان پرونده‌های مطبوعاتی است. (در این تحقیق ۲۲۶ پرونده مربوط به اتهام توهین است). این مورد در خصوص تحقیرکردن فرد یا افرادی است که معمولاً در غالب فحش و ناسزا بروز پیدا می‌کند که طرف مقابل توهین جزء این سه

دسته یعنی توهین به دین اسلام، توهین به مقام معظم رهبری و مراجع تقلید و توهین به افراد معمولی قرار می‌گیرد. (از میان ۲۲۶ پرونده مربوط به توهین و افترا به افراد معمولی تعداد ۸ نفر به شلاق محکوم شدند).

یکی از مصادیق آرای صادر شده در جرم توهین و اهانت چاپ و انتشار مطلبی با عنوان "عقده‌گشایی یک بازیگر" است.

۴. آرای دادگاه در مورد اتهام اهانت به رهبر و یا مراجع تقلید

اتهام اهانت به رهبر و یا مراجع تقلید ۱۵ مورد بوده که در ۵ مورد حکم حبس، در ۴ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۲ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۱ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۱ مورد حکم برائت و در ۱ مورد حکم محرومیت از تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی صادر شده است و در ۱ مورد نیز رأی صادر نشده است. اتهام توهین به رهبر و مراجع تقلید نیز در این تحقیق ۳۲ مورد است که ۹ پرونده بابت ارتکاب این اتهام لغو امتیاز شده است.

۵. آرای دادگاه در مورد اتهام اهانت به دین مبین اسلام و مقدسات

اتهام اهانت به دین مبین اسلام و مقدسات ۱۸ مورد بوده که در ۵ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۴ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۳ مورد حکم برائت، در ۲ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در یک مورد حکم حبس، در ۱ مورد حکم شلاق، در یک مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی و در یک مورد قرار موقوفی تعقیب صادر شده است.

چاپ مطلبی با عنوان "ناسازگاری یا سازگاری اندیشه شیعی با دموکراسی".

۶. آرای دادگاه در مورد اتهام اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و مطالب خلاف

عفت عمومی

اتهام اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و مطالب خلاف عفت عمومی ۱۰۶ مورد بوده که در ۳۳ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۲۰ مورد حکم برائت، در ۱۴ مورد قرار موقوفی تعقیب، در ۱۱ مورد حکم حبس، در ۹ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۵ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۵ مورد حکم حبس تعزیری، در ۳ مورد حکم حبس تعزیری به تعلیق درآمده، در ۲ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی، در ۱ مورد حکم شلاق صادر شده است و در ۱ مورد نیز رأی صادر نشده است.

اتهام اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و مطالب خلاف عفت عمومی در این تحقیق ۳۲ مورد است. درباره این عنوان اتهامی می‌توان گفت: ارتکاب این جرم بیشتر از سوی روزنامه‌ها و نشریات با زمینه‌های خانوادگی، ورزشی و بعضاً سینمایی صورت گرفته است.

کتر روزنامه یا نشریه‌ای با زمینه سیاسی می‌توان یافت که مرتکب اتهام اشاعه فحشا شده باشد. تیتیری با عنوان "امین حیایی: این بچه مال من نیست" یکی از مصادیق این اتهام است.

۷. آرای دادگاه در مورد اتهام تبلیغ و ترویج اسراف و تبذیر

اتهام تبلیغ و ترویج اسراف و تبذیر ۱ مورد بوده که قرار موقوفی تعقیب صادر شده است.

۸. آرای دادگاه در مورد اتهام ایجاد اختلاف مابین اقشار جامعه

اتهام ایجاد اختلاف مابین اقشار جامعه ۲۲ مورد بوده که در ۵ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۴ مورد حکم براءت، در ۳ مورد قرار موقوفی تعقیب، در ۳ مورد حکم حبس، در ۱ مورد حکم حبس تعزیری، در ۱ مورد حکم حبس تعزیری به تعلیق درآمده، در ۱ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۱ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۱ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی صادر شده است و در ۲ مورد نیز رأی صادر نشده است.

۹. آرای دادگاه در مورد اتهام تشویق افراد و گروه‌ها به ارتکاب اعمالی علیه امنیت

اتهام تشویق افراد و گروه‌ها به ارتکاب اعمالی علیه امنیت ۴۶ مورد بوده که در ۲۰ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۵ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۵ مورد حکم براءت، در ۵ مورد قرار موقوفی تعقیب، در ۳ مورد حکم حبس، در ۲ مورد حکم حبس تعزیری، در ۱ مورد حکم شلاق و در ۱ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی صادر شده است، در ۴ مورد نیز رأی صادر نشده است.

بخش عمده تأثیر مطبوعات بر امنیت ملی، در آشکار بودن یا عدم صراحت رسالت آن نهفته است. بدین معنی که اگر مطبوعات حوزه کاری خود را اطلاع‌رسانی دقیق، تنویر افکار عمومی و کمک به گردش سالم و آزاد اطلاعات قرار دهند، توانسته‌اند تا حدودی به رسالت واقعی خویش عمل کنند، اما نکته‌ای که متأسفانه در تاریخ مطبوعات کشورمان شاهد آن هستیم، این است که به لحاظ عدم شکل‌گیری احزاب شناسنامه‌دار و نیز عدم فعالیت آنها در عرصه‌های رقابت سیاسی، مطبوعات این خلأ را پر کرده و به جای پرداختن به مسئله اطلاع‌رسانی، توزیع خبر و توسعه فرهنگی، به ابزاری برای قدرت‌طلبی افراد، گروه‌ها و جریان‌های سیاسی تبدیل شده‌اند و در واقع مطبوعات محلی شده‌اند که تنازعات سیاسی از طریق آنها جریان پیدا می‌کند و با توجه به اینکه در معرض دید و مطالعه مردم قرار دارند، بحران و رقابت بین جریان‌های سیاسی را به داخل جامعه می‌کشاند و از حالت عادی خود خارج می‌کنند و همین موضوع می‌تواند، تأثیرات سلبی و منفی خاصی بر ثبات و امنیت ملی در بُعد داخلی داشته باشد.

یکی از مصادیق این اتهام در رأی دادگاه این‌گونه آمده است: تبلیغ جهت پیوستن جوانان گُرد خصوصاً دختران به گروهک تروریستی پژاک.

۱۰. آرای دادگاه در مورد اتهام فاش کردن اسرار نیروهای مسلح

اتهام فاش کردن اسرار نیروهای مسلح ۴ مورد بوده که در یک مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۱ مورد حکم حبس، در ۱ مورد حکم براءت و در مورد قرار موقوفی تعقیب صادر شده است.

۱۱. آرای دادگاه در مورد اتهام افترا به مقامات، نهادها، ارگان‌ها و افراد حقیقی و حقوقی

اتهام افترا به مقامات، نهادها، ارگان‌ها و افراد حقیقی و حقوقی ۴۰ مورد بوده که در ۹ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۵ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۵ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۲ مورد حکم حبس، در ۲ مورد حکم حبس تعزیری و در ۲ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی صادر شده است، در ۵ مورد نیز رأی صادر نشده است.

۱۲. آرای دادگاه در مورد اتهام سرقت ادبی

اتهام سرقت ادبی ۶ مورد بوده که در دو مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۱ مورد حکم حبس، در ۱ مورد حکم براءت، در ۱ مورد قرار موقوفی تعقیب صادر شده است، در ۱ مورد نیز رأی صادر نشده است.

سرقت ادبی یعنی استفاده از ایده‌ها و عبارات دیگران به‌عنوان نظریه و ایده خود. سرقت علمی- ادبی دستبردهای آگاهانه یا کپی کردن اتفاقی مطالب دیگران را شامل می‌شود.

مبحث اتهام سرقت ادبی در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات قابل تأمل است. آیا این پیشرفت‌ها در افزایش این جرم مؤثر است یا باعث کاهش آن می‌شود. البته هنوز تحقیقی در این باره صورت نگرفته است ولی از یک‌سو پیشرفت‌های فناورانه منجر به افزایش سرقت از آثار دیگران می‌شود و از سوی دیگر نرم‌افزار، سایت و ابزارهای قوی در زمینه پیشگیری از این نوع سرقت‌ها چه علمی و چه ادبی در حال گسترش هستند. استفاده از این نرم‌افزارها برای گروهایی مانند دفاتر مجلات و سردبیران بسیار کارآمد است. جرم سرقت ادبی در این تحقیق ۶ مورد ثبت شد. بررسی این پرونده‌ها نشان می‌دهد این جرم بیشتر از سوی نشریاتی صورت گرفته که گرایش آنها اجتماعی یا حوادثی است.

۱۳. آرای دادگاه در مورد اتهام تبلیغ گروه‌های منحرف و مخالف اسلام

اتهام تبلیغ گروه‌های منحرف و مخالف اسلام ۱۱ مورد بوده که در ۲ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۲ مورد حکم حبس، در ۲ مورد حکم براءت، در ۱ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۱ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۱ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی، در ۱ مورد حکم حبس تعزیری و در ۱ مورد قرار موقوفی تعقیب صادر شده است.

۱۴. آرای دادگاه در مورد اتهام استفاده ابزاری از افراد (اعم از زن و مرد) در تصاویر و محتوا

اتهام استفاده ابزاری از افراد (اعم از زن و مرد) در تصاویر و محتوا ۸۱ مورد بوده که در ۱۹ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۱۵ مورد حکم برائت، در ۱۴ مورد قرار موقوفی تعقیب، در ۹ مورد حکم حبس، در ۵ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۵ مورد حکم حبس تعزیری، در ۲ مورد حکم حبس تعزیری به تعلیق درآمده، در ۲ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی، در ۱ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۱ مورد حکم شلاق صادر شده است، در ۱ مورد نیز رأی صادر نشده است.

اتهام دیگر استفاده ابزاری از افراد (اعم از زن و مرد) است که ۸۱ مورد پرونده‌ها را شامل می‌شود. در بررسی پرونده‌ها نیز مشخص شد این اتهام بیشتر از سوی نشریات خانوادگی و سینمایی صورت می‌گیرد تا نشریاتی با زمینه سیاسی یا فرهنگی. یکی از مصادیق این اتهام این‌گونه عنوان شده است: چاپ تصاویر بزرگ هدیه تهرانی بدون رعایت حجاب شرعی کامل و مهران مدیری.

۱۵. آرای دادگاه در مورد اتهام پخش شایعات و مطالب خلاف واقع

اتهام پخش شایعات و مطالب خلاف واقع ۱۶۴ مورد بوده که در ۴۵ مورد قرار موقوفی تعقیب، در ۴۱ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۳۱ مورد حکم برائت، در ۱۰ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۶ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۵ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی، در ۴ مورد حکم حبس تعزیری، در ۳ مورد حکم حبس و در ۲ مورد حکم حبس تعزیری به تعلیق درآمده صادر شده است، در ۱۲ مورد نیز رأی صادر نشده است.

۱۶. آرای دادگاه در مورد اتهام تحریف مطالب دیگران

اتهام تحریف مطالب دیگران ۳ مورد بوده که در ۱ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۱ مورد حکم حبس و در ۱ مورد حکم برائت صادر شده است.

۱۷. آرای دادگاه در مورد اتهام انتشار مطلب علیه اصول قانون اساسی

اتهام انتشار مطلب علیه اصول قانون اساسی ۴ مورد بوده که در ۱ مورد حکم لغو امتیاز نشریه، در ۱ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۱ مورد حکم برائت و در ۱ مورد قرار موقوفی تعقیب صادر شده است.

۱۸. آرای دادگاه در مورد اتهام انتشار نشریه بدون پروانه

اتهام انتشار نشریه بدون پروانه ۴۲ مورد بوده که در ۳۰ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۵ مورد حکم برائت و در ۴ مورد قرار موقوفی تعقیب و در ۱ مورد حکم لغو امتیاز نشریه صادر شده است، در ۲ مورد نیز رأی صادر نشده است.

در حال حاضر با توجه به اصلاح روند تقاضای صدور مجوز در هیئت نظارت بر مطبوعات و تسریع این روند نسبت به گذشته تعداد نشریات بدون مجوز کاهش پیدا کرده است. به همین دلیل این عنوان اتهامی روند نزولی را طی می‌کند.

۱۹. آرای دادگاه در مورد اتهام انتشار مطالبی مشتمل بر تهدید به هتک شرف و یا افشای اسرار شخصی

اتهام انتشار مطالبی مشتمل بر تهدید به هتک شرف و یا افشای اسرار شخصی ۱۲ مورد بوده که در ۹ مورد قرار موقوفی تعقیب، در ۲ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس و در ۱ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین صادر شده است.

۲۰. آرای دادگاه در مورد اتهام تخلف مطبوعاتی (عدم انتشار ظرف مهلت مقرر قانونی و ...)

اتهام تخلف مطبوعاتی (عدم انتشار ظرف مهلت مقرر قانونی و ...) ۱۰۰ مورد بوده که در ۳۰ مورد قرار موقوفی تعقیب، در ۲۱ مورد حکم جزای نقدی و جزای نقدی بدل از حبس، در ۱۸ مورد حکم برائت، در ۹ مورد حکم توقیف نشریه به مدت معین، در ۸ مورد حکم حبس، در ۵ مورد حکم حبس تعزیری، در ۳ مورد حکم محرومیت تصدی مسئولیت‌های مطبوعاتی و در ۱ مورد حکم حبس تعزیری به تعلیق درآمده صادر شده است، در ۵ مورد نیز رأی صادر نشده است.

نتیجه‌گیری

بر اساس بررسی‌های انجام شده از مجموع ۸۱۶ پرونده‌ای که در بین سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ در دادگاه مطبوعات بررسی شده مجموعاً ۱۱۴ نشریه لغو امتیاز و یا به صورت موقت توقیف شدند. در این سال‌ها ۶۷ نشریه لغو امتیاز و ۴۷ نشریه نیز به صورت موقت توقیف شدند؛ که از این میان ۱۰ مورد مربوط به سال ۱۳۸۰ (۳ نشریه لغو امتیاز و ۷ نشریه توقیف موقت)، ۱۹ مورد مربوط به سال ۱۳۸۱ (۸ نشریه لغو امتیاز و ۱۱ نشریه توقیف موقت)، ۵ مورد مربوط به سال ۱۳۸۲ (۱ نشریه لغو امتیاز و ۴ نشریه توقیف موقت)، ۲ مورد مربوط به سال ۱۳۸۳ (۲ نشریه لغو امتیاز)، ۷ مورد مربوط به سال ۱۳۸۴ (۶ نشریه لغو امتیاز و ۱ نشریه توقیف موقت)، ۱۴ مورد مربوط به سال ۱۳۸۵ (۱۲ نشریه لغو امتیاز و ۲ نشریه توقیف موقت)، ۱۸ مورد مربوط به سال ۱۳۸۶ (۱۷ نشریه لغو امتیاز و ۱ نشریه توقیف موقت)، ۲۳ مورد مربوط به سال ۱۳۸۷ (۱۳ نشریه لغو امتیاز و ۱۰ نشریه توقیف موقت)، ۱۱ مورد مربوط به سال ۱۳۸۸ (۴ نشریه لغو امتیاز و ۷ نشریه توقیف موقت) و همچنین ۵ مورد مربوط به سال ۱۳۸۹ (۱ نشریه لغو امتیاز و ۴ نشریه توقیف موقت) بوده است.

همچنین نتایج این پژوهش نشان داد که در مجموع طی این دوره ۸۱۶ پرونده که مربوط به ۴۲۸ نشریه بوده در دادگاه‌های مطبوعات مورد رسیدگی قرار گرفته است. ۵ نشریه‌ای که بیشتر از سایر نشریات مورد اتهام قرار گرفته‌اند به ترتیب روزنامه ایران، همشهری، کیهان، جام‌جم و

صدای ارومیه بوده است. همچنین بیشتر پرونده‌های مطبوعاتی مربوط به سال ۱۳۸۵ بوده و بیشترین اتهام‌ها نیز به ترتیب نشر اکاذیب، توهین و افترا، پخش شایعات و مطالب خلاف واقع، اشاعه فحشا و منکرات و انتشار عکس‌ها و مطالب خلاف عفت عمومی و تخلف مطبوعاتی (عدم انتشار ظرف مهلت مقرر قانونی) بوده است.

وزارتخانه‌ها، نیروهای نظامی و انتظامی (سپاه، بسیج، ارتش و ...)، سازمان‌های دولتی و هیئت نظارت بر مطبوعات و مدعی‌العموم بیشترین شاکیان حقوقی مطبوعات بوده‌اند. همچنین با توجه به بررسی پرونده‌های مطبوعاتی طی این ده سال نشان داد که رأی دادگاه بدوی نسبت به اتهام‌ها وارده بر مطبوعات در ۳۳ درصد موارد که بیشترین را نیز شامل می‌شود، قرار موقوفی تعقیب بوده و در مراتب بعدی ۲۷/۹ درصد موارد حکم براءت برای نشریات صادر شده است. همچنین مجموعاً ۱۱۴ نشریه در این ده سال لغو امتیاز و یا به صورت موقت توقیف شدند. در این سال‌ها ۶۷ نشریه لغو امتیاز و ۴۷ نشریه نیز به صورت موقت توقیف شدند.

پی‌نوشت

۱. این توضیح صرفاً جهت اطلاع و آگاهی داوران محترم است. پس از چاپ مجموعه سه جلدی کتاب اسناد و پرونده‌های مطبوعاتی ایران دهه هفتاد از سوی این‌جانب برخی از محاکم به این مجموعه استناد کرده و برخی از قضات اعلام کردند پس از چاپ این کتاب در انشای رأی خود تجدیدنظر کردیم.

منابع

- اسماعیلی، محسن (۱۳۷۵)، "ماهیت قانونی مطبوعات؛ مباحثی پیرامون حقوق کاربردی مطبوعات"، مجله رسانه، بهار ۱۳۷۵، شماره ۲۵.
- بخش اعظمی از اطلاعات مرتبط با آرای دادگاه‌ها توسط نگارنده جمع‌آوری شده که در کتابی با عنوان اسناد و پرونده‌های مطبوعاتی دهه ۸۰ در دست چاپ است.
- جعفری لنگرودی، جعفر (۱۳۷۸)، ترمینولوژی حقوق، چاپ نهم، تهران: نشر گنج، شماره ۲۳۷.
- شیخ‌الاسلامی، عباس (۱۳۸۰)، جرائم مطبوعاتی، جهاد دانشگاهی مشهد.
- فراهانی، عذرا (۱۳۸۴)، اسناد و پرونده‌های مطبوعاتی ایران دهه هفتاد، چاپ اول، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصول ۱۱ الی ۱۴.
- قانون مطبوعات، آیین‌نامه اجرایی قانون مطبوعات، ماده ۱۴.
- گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۰)، محشای قانون مجازات اسلامی، تهران: مجمع علمی فرهنگی مجد.
- میرحسینی، مجید (۱۳۷۵)، "جرائم مطبوعاتی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، استاد راهنما ایرج گلدوزیان، دانشگاه تهران.

